

Joan Campàs Montaner

Anàlisi de la webliterarietat de l'hipertext *Zeit für die Bombe* de S. Berkenheger

LA TEORIA HIPERTEXTUAL ha volgut alinear-se epistemològicament en les files del postmodernisme, presentant l'hipertext com una realització de les seves idees teòriques i oposant-lo al llibre imprès. La formació del camp hipertextual com a disciplina acadèmica diferenciada té molt d'operació ideologicopropagandística per part dels interessats a establir-se com a experts en una cosa tan nova, que resulta indiscutible. També es tracta d'una lluita per a donar pes al mateix camp (i així importància a les mateixes publicacions) que té sentit en el context extremadament competitiu de les universitats nord-americanes, on els professors viuen sota la pressió de publicar.

Amb similars paraules, l'experta en literatura hipertextual Susana Pajares llança una càrrega de profunditat a tot el discurs que Landow, Bolter i Joyce han anat construint al voltant d'aquesta nova estructura d'organització de la informació que anomenem *hipertext*. La Dra. Pajares considera que la teoria hipertextual s'ha fonamentat en una falsa oposició de l'hipertext i el llibre imprès, i una identificació d'aquest darrer amb tots els trets negatius de la cultura passada i present: logocentrisme, tirania de la línia, rigidesa jeràrquica, abús de l'autoritat del cànon, imperialisme, patriarcat. Bolter i Landow necessiten comparar l'hipertext amb el text per demostrar en què el poden "millorar". A més, les idees que exposen s'il·lustren parlant de suposats hipertextos que no existeixen, ni poden existir, de manera que hi ha molta més bibliografia sobre l'hipertext que sobre els mateixos hipertextos. La retòrica hipertextual és una retòrica utòpica d'alliberament que de vegades prescindeix de la realitat per a les seves anàlisis. Aquest article, precisament, vol parlar d'aquesta realitat

proposant l'anàlisi d'un hipertext concret, amb la finalitat de fer emergir els diversos components de la seva webliterarietat, és a dir, l'estructura literària d'un hipertext en línia.

Susanne Berkenheger¹ construeix amb *Zeit für die Bombe*² (1997) una xarxa hipertextual que es compon de gairebé 100 fragments de textos que porten al lector a la recerca d'una bomba perduda. El considerem com un hipertext en estat pur, un model dels hipertextos en línia, i d'aquí l'interès de la seva anàlisi. Les primeres pantalles apareixen i desapareixen, encadenades, a una velocitat de lectura prefixada per l'autora i que nosaltres, lectors, no podem controlar. Aquest ritme de lectura accelerat i predeterminat es repeteix en altres moments de l'obra, com si es volgués establir un paral·lelisme entre el desassossec que produeix la necessitat de llegir ràpidament i l'ànsia i el nerviosisme provocat pel compte enrere de la bomba accionada. Les quatre primeres pantalles expliquen la idea principal.

«Espera'm, crida la Veronika, sense fre, com un coet...»

(<http://www.wargla.de/Lo.htm>)

«... i imagineu-vos: dues trenes tremolaven impulsades directament cap a la nuca...» (<http://www.wargla.de/5.htm>)

«... el nas de la Veronika es va arrufar davant d'un futur molt prometedor...» (<http://www.wargla.de/4.htm>)

«... a la maleta, hi portava una bomba...»

(<http://www.wargla.de/3.htm>)

A mesura que l'autora ens dona més informació, la mida de la tipografia augmenta i el color de les lletres passa de gris a negre com mostrant-nos la importància que van prenent els esdeveniments. El desenllaç d'aquesta seqüència, la cinquena pàgina, és una única frase escrita en vermell on llegim: «era jove i estava enamorada!», contraposant la felicitat de l'enamorament de la Veronika amb el drama de l'existència de la bomba. A partir d'aquí ens assabentarem que la Veronika ha arribat a Moscou en tren portant una bomba dins de l'equipatge, que la maleta es va perdre i que va anar a parar a mans de l'Iwan. Una navegació molt senzilla ens portarà a conèixer els quatre personatges – la Veronika, en Vladimir, l'Iwan i la Blondie - que persegueixen objectius diferents i que permetran a l'autora explicar al lector la mateixa història des de diferents punts de vista. De manera que el lector, que és interpel·lat directament per l'autora mitjançant preguntes o descripcions detallades, haurà de seleccionar quins

¹ Pàgina principal de Susanne Berkenheger <http://www.wargla.de>

² Susanne Berkenheger: *Zeit für die Bombe*, <http://www.wargla.de/zeit.htm>

comportaments li semblen més adequats per als diferents personatges i les seves eleccions podran contribuir decisivament a la successió dels esdeveniments, a la construcció de la narració.

L'aparença de les pàgines que formen el cos de l'obra varia molt poc: fons gris (en diferents tonalitats) i lletra clara (en diversos colors com groc i blau pàl·lids, blanc, negre, vermell, gris, lila i marró clar) que permet la lectura sense esforços; els pocs enllaços solen ser paraules en negreta subratllades, de color negre o vermell (colors de l'anarquia), o bé el signe vvy, que permet anar a un altre text de la mateixa pàgina, o el >>> que permet avançar de pàgina. No utilitza ni fotografies, ni imatges, ni elements acústics, sinó que, visualment, només juga amb la tipografia i amb els colors.

Però hi ha un altre joc que també porta a terme i és la relació que estableix amb el lector, al qual s'adreça obertament. Per exemple, quan dóna la benvinguda al lector a l'interior d'un Pub i li pregunta on vol seure; per tal que el lector es faci una idea de l'espai i pugui escollir el lloc que més li plagui, li dóna detalls sobre els clients del Pub. Quan les decisions del lector són realment importants per als esdeveniments futurs de la narració, com per exemple quan ha de decidir si l'Iwan acciona o no l'interruptor que activarà la bomba o si abandona la lluita armada, l'autora es permet jutjar el lector i, fins i tot, donar-li una segona oportunitat. «Llavors entenc a Iwan: No volem tots prémer alguna cosa o girar, fer clic en algun lloc i engegar qualsevol cosa sense esforç?. Això és no obstant el més bonic. Iwan, ho fa fàcil, prem l'interruptor petit?» (<http://www.wargla.de/96Dollar.htm>). Aquesta crida s'adreça al lector, que pot activar l'enllaç de la paraula «interruptor» si vol avançar en el curs de la història. Berkenheger demostra el control que exerceix sobre els lectors quan, en un text que acaba amb les paraules: «Dues qüestions són decisives: On està la Veronika, i com surts tu d'aquí. O crides per fi a la policia?» (<http://www.wargla.de/62Dollar.htm>), si el lector elegeix l'opció «Polizei», llavors l'autora es disgusta: «Desitges realment cridar a la policia?. Avergonyiu-vos!» (<http://www.wargla.de/30Dollar.htm>), i així, a través de la pàgina <http://www.wargla.de/32Dollar.htm> tornem a encadenar la narració. Només podem sortir d'aquesta pàgina fent clic damunt d'«Avergonyiu-vos», és a dir «avergonyint-nos». De moltes maneres, doncs, l'autora ens mostra que la narració té més influència sobre el text que el lector. És també el que s'esdevé a: «Iwan es quedava enrere? només amb un súbit canvi de sentiment ... Agafeu-vos-ho seriosament. Són moltes les persones que sovint tenen el cor destrossat. Aquí fa massa calor per a mi, adios?» (<http://www.wargla.de/94Dollar.htm>), «adiós» (en castellà a l'original)

està marcat com enllaç i si el seguim apareix el text següent: «Què hi busqueu aquí? Em seguïu? Us hi porta la por? Qui continua llegint a partir d'aquí no és pas un lector coratjós [...] Manera de ser flemàtica, suposo: correu darrera de Veronika [...]»

(<http://www.wargla.de/99Dollar.htm>). Al lector se li ofereixen dues alternatives: continuar el ritme de lectura o bé escollir la perspectiva d'un dels protagonistes. Una vegada i una altra l'autora increpa al lector: «No us ho creieu? Voleu tornar endarrera? A èpoques més tranquil·les? Si us plau!» (<http://www.wargla.de/4Dollar.htm>), i abans que aquest pugui respondre o decidir què fa, canvia la pantalla i apareix «Iwan!, crida la Veronika»

(<http://www.wargla.de/10Dollar.htm>) i salta a una altra pantalla (<http://www.wargla.de/51Dollar.htm>) on descriu el que feia l'Iwan, des de la qual només se'ns permet passar a la pàgina següent seguint l'enllaç >>>. El ritme de lectura està, doncs, íntimament lligat al ritme de l'acció: o s'encadenen les pantalles, o s'ha de fer clic damunt d'una o altra paraula, o es pot canviar de perspectiva d'un personatge a un altre, o només es pot saltar a la pantalla següent, o se'ns increpa, o no podem fer més que mirar el canvi de pantalles... A *Zeit für die Bombe* hi ha elements de text que juguen amb les expectatives dels lectors, que fan d'estímul per a la lectura. Un exemple és el segment del text que acaba amb la frase: «El que li interessava era que Vladimir li cridés que superaria la porta falsa» (<http://www.wargla.de/82Dollar.htm>). Després d'haver-nos dit que érem uns porucs i després que l'autora ens ha escridassat per no defensar actituds valentes i per voler avisar la policia, en fer clic sobre la possibilitat de sortir per la «porta falsa», apareix una pantalla amb el missatge d'error de qualsevol programa d'Internet: «404 Not Found». Al cap d'un curt espai de temps apareix una segona frase que ens fa adonar que el missatge anterior forma part de l'obra i no és realment un missatge d'error, i apareix el següent missatge: «Com se surt d'aquí?, cridà la Veronika mentre un ratolí desapareixia en el no-res invisible d'un forat» (<http://www.wargla.de/42Dollar.htm>). Aparentment, el lector no pot continuar endavant ja que no apareix cap lloc sobre el que fer-hi clic, ni cap enllaç aparent, i sembla, doncs, que l'única sortida sigui anar endarrera a través de la barra d'eines del navegador. Però sabent que Susanne Berkenheger no deixa res a l'atzar i que ho té tot controlat, el lector ha de plantejar-se alguna sortida que no sigui tornar a la pàgina anterior. Al lector se li exigeix ara que compregui correctament les poques indicacions de l'autora. Per què desapareix un ratolí en el no-res d'un invisible forat? El missatge de Veronika assenyala el camí al lector, li indica com pot abandonar aquest atzucac aparent. La paraula ratolí es correspon al

sentit figurat de ratolí de l'ordinador del lector. Només si aquest enllaç invisible es troba es pot seguir la narració. Aquí, Berkenheger juga amb els elements semàntics de la paraula «ratolí»: en el nivell del món real del lector, el fet de moure el ratolí és l'única manera d'arribar a un dispositiu tècnic que ajuda al lector a retornar al text; en el nivell de la narració, o món virtual, és l'animal petit el que li ensenya la sortida a la Veronika. La (inter)relació entre el ratolí del món real i el ratolí del món virtual és la que permet construir la narració. Si passem a poc a poc per sobre la pantalla, en un moment determinat, la fletxa es converteix en una maneta que ens indica que hi ha un enllaç amagat, a partir del qual podrem continuar la lectura de la narració: «A través del forat entre el temps i l'espai» (<http://www.wargla.de/42Dollar.htm>).

La possibilitat d'escollir diversos itineraris ens l'ofereix també l'autora per exemple quan el lector espera que la bomba esclati. Quan la Veronika es torna a asseure en el tren per a abandonar Moscou, el text ens diu: «El vent de viatge li movia el nom dels llavis i ara estava en el vestíbul de l'estació en flames. Oh no!»

(<http://www.wargla.de/29Dollar.htm>). Pot semblar que la narració arriba al seu final, però tenim dues opcions: fer clic sobre la paraula «Bahnhofhalle» o sobre l'enllaç >>> situat darrera del «nein». Si fem clic sobre >>> («Oh no!»), el text continua. Però si enllacem amb «Bahnhofshalle» (vestíbul) el que segueix no és l'explosió sinó un text en vermell sobre fons negre: «El temps s'esmicola en mil pedaços. Salvi's qui pugui!» (<http://www.wargla.de/1Dollar.htm>). A la part superior d'aquesta pantalla, al damunt de la barra d'eines, hi ha escrit el que sembla que pot ser el final: «que explota, que explota». Però també se'ns permet l'enllaç «wer» (qui) de «Salvi's, qui pugui!» que ens obre un altre text: «Iwan, feliçment, es fregava els ulls adolorits davant de Veronika. [...]. El final?» (<http://www.wargla.de/63Dollar.htm>). Estem, amb l'explosió, al final de la narració?. Ha arribat el lector al final?. Si es fa clic sobre l'enllaç «Das Ende?» (El final?), s'arriba a un passatge que ens permet tornar a la lectura de la narració: «La Veronika no es despertarà mai més. Somniava amb aquell temps a Moscou que no comprenia [...] revivia la consciència d'aquells últims dies [...] i ella pensava llavors: Això no és possible! i altra vegada començava la recerca [...]» (<http://www.wargla.de/77Dollar.htm>). S'obre, doncs, una nova possibilitat de tornar a començar gràcies al fet que la Veronika experimenta o imagina una i altra vegada els últims dies de la seva vida, cada vegada de forma diferent dependent d'enllaços escollits pel lector. La narració només s'acaba en un sol cas: quan l'Iwan activa la bomba. I aquí, de nou, Susanne Berkenheger ens ofereix el text marcant- nos la velocitat de lectura a través de pàgines encadenades on hi llegim:

«Iwan va prémer el botó...» (<http://www.wargla.de/24Dollar.htm>), «i la bomba va fer tic-tac» (<http://www.wargla.de/22Dollar.htm>). Veiem com, altra vegada, l'autora juga amb els colors i com el drama de la bomba accionada converteix el fons blanc en negre i les lletres grises en vermelles. Finalment, el desenllaç definitiu es mostra a la següent pantalla (<http://www.wargla.de/35Dollar.htm>), on a la part superior, fora pròpiament de la pantalla, Susanne Berkenheger diu «qui veu això, és un geni», com mofant-se del lector que no ha pogut evitar la catàstrofe i que, arribat a aquest punt, ha d'abandonar l'obra equiparada així amb la vida: si la bomba esclata, la mort és inevitable.

Considerem que es tracta d'un hipertext modèlic pel que fa a l'ús de les possibilitats que, el 1997, oferia el web, com ara el constant recurs a pàgines que s'obren i es tanquen a voluntat de l'autora i que marquen el ritme de lectura del navegant. Si Landow insistia en la llibertat del lector a l'hora de llegir els hipertextos, de manera que el ritme de lectura fos molt similar al d'un passeig, Susanne Berkenheger, per contra, ens marca sovint el ritme de lectura, i això actua com a metàfora del compte enrere de la bomba accionada. Amb l'ús de *pop-ups*, canvia la perspectiva del lector, al qual posiciona com a oïdor (literatura oral) i escriu els diàlegs de manera que no perdin el seu caràcter oral. Planifica minuciosament les històries i les motivacions dels personatges per tal d'involucrar a l'internauta com a personatge i no com a mer espectador. S'adreça directament i parla amb l'interactor [a la part inferior o superior de la pantalla, sovint a la barra d'eines] i li explica quines possibilitats de lectura o de navegació té. Hem citat els exemples de com invita a ubicar-se al lector en el Pub, o bé quan no el deixa escapar per la porta falsa. No ens deixa ser *voyeurs* sense més ni més, no ens vol com a espectadors anònims, observant l'obra des de la intimitat de l'altra banda de la pantalla, sinó que ens hi vol involucrar, implicar; per això ens pregunta el nom i l'incorpora a les seves frases adreçades a l'internauta, o ens permet enviar missatges opinant sobre les obres, els personatges i el per què de les seves formes d'actuar en cada moment. Planteja la possibilitat d'interrelació entre el món real i el món virtual, i n'explica la connexió.

A les seves obres només hi trobem textos; l'autora no utilitza ni dibuixos, ni imatges, ni sons, ni músiques. Les seves creacions literàries només fan ús de determinats colors de fons, diferents tipografies, diferents colors i mides de les lletres, diferents enllaços endavant i/o endarrera, etc. L'obra de Berkenheger, feta amb el llenguatge HTML, sembla tenir-ne prou a experimentar amb aquest llenguatge i amb el navegador. No li interessin el Flash, o el javascript, etc; la seva investigació es centra en com fer literatura en xarxa, com

fer literatura digital, com experimentar la web-literarietat. Critica als qui exalcen les possibilitats d'aquest nou mitjà i lamenta que encara poca gent faci literatura per Internet. Canvia el concepte de text i la manera de presentar-lo, reflexiona sobre les possibilitats i límits de la literatura en xarxa, i com a mostra ens planteja el cas de l'error aparent que acaba demanant al lector que faci associacions d'idees per trobar la sortida a una pàgina que, aparentment, no en té. Ens ve a dir que els enllaços d'Internet poden fallar, però que, sobretot, Internet pot amagar-nos informació i que cal ser proactius per a trobar-la. Contraposa el *voyeurisme*, l'anonimat i la intimitat. D'una banda, situa el lector com a espectador anònim i en la intimitat d'uns fets que li permeten contemplar la vida d'algú altre. Però, per altra banda, l'autora no li permet quedar-ne completament al marge sinó que li demana la seva col·laboració, el seu punt de vista, la seva implicació. I ho veiem sempre que el lector pren una decisió (per exemple, escapar per la porta falsa, trucar a la policia o abandonar) i l'autora se li adreça en primera persona opinant sobre la seva por i obligant-lo a avergonyir-se de la seva decisió poc coratjosa o poc valenta. És un estudi psicològic en el qual es demana al lector que reflexioni sobre les seves opinions i sobre les seves eleccions. Planteja com, en una obra en xarxa, es pot influenciar psicològicament les decisions del lector. Intenta desvetllar la curiositat, i un cop aconseguit, proporciona informació per tal de fer posicionar l'interactor en les diferents situacions en les que ha d'optar o escollir. El canvi en el punt de vista implica un canvi en l'opció de clicar i, per tant, de desenvolupar la pròpia acció de la narració. L'ús de la barra d'eines, la velocitat d'accés, la tipologia gràfica, l'adreçar-se a l'interactor, la barreja de móns reals amb móns virtuals, el recurs de l'oralitat, la interacció participativa i dialògica amb l'internauta, els enllaços evidents i els amagats, la concentració a l'inici de les claus de la narració, els diversos itineraris i punts de vista i la possibilitat de tornar enrere i agafar un altre itinerari, la contribució de les eleccions al desenvolupament dels fets, les segones oportunitats... són alguns components de la web-literarietat d'aquest hipertext.

Joan Campàs Montaner*
(Universitat Oberta de Catalunya)

* Professor d'Art digital i d'Hipertext Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona, http://cv.uoc.edu/~04_999_01_u07/homepage.html

Bibliografia

BORRÀS, L. (ed.), *Textualidades electrónicas, Nuevos escenarios para la literatura*. Barcelona: Ed. UOC, 2005.

CAMPÀS, J.,

2006. *El text en pantalla*. Palma de Mallorca: Servei de Publicacions de la Universitat de les Illes Balears, 2 vols..

2005. *L'hipertext*, Barcelona: Ed. UOC.

2005. *L'art digital*, Barcelona: Ed. UOC.

2004. *Estudis sobre la hipertextualitat en línia. Monogràfic sobre Susanne Berkenheger: Zeit für die Bombe (1997)*, en línia a

http://www.uoc.edu/in3/hermeneia/home_arxiu/campas_web_Susanne_Berkenheger.ppt

2004. "The Frontiers between Digital Literature and net.art", *Dichtung-digital*, març,

<http://www.dichtung-digital.com/2004/3/Campas/index.htm>

2003. "Hipertexto. Técnica de escritura y creación", in Martí, M.A. (coord.), *Tecnologías del lenguaje*, Barcelona: Ed. UOC, p. 74-93.

CRISTAL, D., *El lenguaje e Internet*, Madrid: Cambridge University Press, 2002.

MORENO HERNÁNDEZ, C., *Literatura e hipertexto*, Madrid: UNED, 1998.

MORENO, I., *Musas y nuevas tecnologías*, Barcelona: Paidós, 2002.

MURRAY, J.H., *Hamlet en la holocubierta: el futuro de la narrativa en el ciberespacio*, Barcelona: Paidós, 1999.

NIELSEN, J., *Multimedia and Hypertext: the internet and beyond*, Boston: AP Professional, 1995.

PAJARES TOSCA, S. *Literatura digital: el paradigma hipertextual*, Càceres: Universidad de Extremadura, Servicio de Publicaciones, 2004.

PETERSEN, A., "Die Illusion der Allmacht: Die Netzliteratin Susanne Berkenheger über ihre Online-Neuerscheinung und den Wandel der Netzliteratur-Szene vor" in *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*

<http://ourworld.compuserve.com/homepages/berkenheger/faz-interview.htm>

RYAN, M.-L., *La narración como realidad virtual: la inmersión y la interactividad en la literatura y en los medios electrónicos*, Barcelona: Paidós, 2004.

VEGA, M.J., *Literatura hipertextual y teoría literaria*, Madrid: Mare Nostrum Comunicación, 2003.

“Hyperfiction pur: interview mit Susanne Berkenheger” (entrevista portada a terme per Roberto Simanowski)
<http://www.dichtung-digital.com/Interviews/Berkenheger-28-Sep-00/index.htm>

“Ich schickte einfach mal ein paar Personen los: interview mit der Internet-Literaturpreisträgerin Susanne Berkenheger” (entrevista per Wolfgang Tischer) in Das Literatur-Café im Internet
<http://www.literaturcafe.de/berichte/berkenh.shtml>

“Netzliteratur konkret: Susanne Berkenheger: Zeit für dir Bombe”
www.berlinerzimmer.de/eliteratur/hautzinger/hautz3.htm

Susanne Berkenheger “Der maugesteuerte Autor oder die Entstehungsgeschichte von Hilfe! Ein Hypertext aus vier Kehlen”
<http://www.netzliteratur.net/berkenheger/maugesteuert.html>

“Susanne Berkenheger: Zeit für die Bombe” dins Digitale Literatur
<http://www.netlit.de/literatur/digital/digital.php3?id=4>

“Susanne Berkenheger: Zeit für die Bombe” dins Netzliteratur Konkret
<http://www.berlinerzimmer.de/eliteratur/hautzinger/hautz3.htm>